

Människor och stad

På 1800-talet fylls städer med människor och hem med saker. Hur var det egentligen att vara människa i industrialiseringens Örebro?

Bildanalys

I denna analys kommer ni genom olika bilder fundera över hur det kan ha varit att vara människa på 1860-talet.

- På nästa sida ser ni sex fotografier från 1860-talet. De är tagna av fotograferna Wilhelmina Lagerholm och Alfred Wikström.
Att ta ett fotografi var ganska nytt på den här tiden, och det var dyrt. Därför är det mest rika människor på bilderna. Eftersom man betalade fotografen själv, kunde man bestämma hur man ville se ut på bilden. Personerna ville ofta visa upp en särskild stil eller status, alltså hur fina, viktiga eller välbärgade de var. Titta på bilderna och fundera över följande frågor:
- Vad ser du på bilden – hur är personerna klädda och vad visar de upp?
- Vad tror du bilden säger om vem personen ville vara eller hur hen ville framstå?
- Vilka föremål och ideal visas i bilden – och vilka hade råd med det?
- Hur kan vi jämföra dessa bilder med hur vi visar upp oss själva idag?

Avslutande reflektion:

- Vad säger bilderna om hur människor ville framställa sig under industrialiseringens början – och vad säger det om hur samhället förändrades?
- Var dessa förändringar bra eller dåliga för människan, tycker du?

Wilhelmina Lagerholm

Den som tagit vissa av fotografierna hette Wilhelmina Lagerholm. Hon föddes i Örebro och var en av Sveriges allra första fotografer. På 1800-talet var det ganska vanligt att kvinnor arbetade, till exempel inom lantbruket. Att en kvinna tjänade pengar på konst eller fotografi var dock mycket ovanligt. Wilhelmina älskade att teckna och måla. Hon gjorde många porträtt av sina vänner och sin familj i Örebro. Hennes dröm var att utbilda sig och bli konstnär, men det var nästan omöjligt för henne, eftersom det inte fanns någon konstutbildning för kvinnor.

En dag fick paret Hedda och Per Erik Dahlgren se Wilhelminas teckningar. De tyckte hon hade stor talang och ville hjälpa henne att få utbildning. De övertalade Wilhelminas pappa att låta henne flytta till Stockholm och gå en riktig konstutbildning. Wilhelmina lyckades med det som få kvinnor på hennes tid klarade av – hon utbildade sig, blev konstnär och kunde försörja sig själv som fotograf.

Att hjälpa andra människor, så kallad välgörenhet, var populärt bland rika borgare på 1800-talet. Under den här perioden blev vissa människor väldigt rika tack vare industrialiseringen och ökande handel med andra länder. För de som tjänade mycket pengar blev det viktigt att visa upp sin rikedom genom att hjälpa fattigare människor. De trodde också på idéer om att man kunde "skapa sig själv" genom hårt arbete och utbildning. Därför hjälpte rika människor gärna andra som visade att de ville jobba hårt, precis som Wilhelmina Lagerholm.

Stad och bygd på 1860-talet

Under 1800-talet förändrades både landsbygden och städerna väldigt mycket i Sverige. Ett viktigt beslut som kallas "laga skifte" infördes i början av 1800-talet. Med laga skifte flyttades gårdarna ut från byarna och åkrar och ängar samlades runt varje hus vilket gjorde nya jordbruksredskap, bättre grödor och effektivare odlingsmetoder som gjorde att bönderna kunde producera mer mat. Vissa gårdar växte sig större och rikare, medan andra små gårdar inte längre klarade sig. Den ökade mängden mat ledde till att befolkningen växte. Många människor flyttade från landsbygden in till städer som Örebro för att hitta nya jobb i fabrikerna. Detta gjorde att industrialiseringen kunde ta ännu mer fart, eftersom industrierna behövde arbetare.

Efter den stora stadsbranden i Örebro år 1854 bestämde de styrande i staden att de nya husen skulle byggas av sten i stället för av trä. När staden blev rikare under industrialiseringen byggdes ännu fler nya stora, fina byggnader. Eftersom staden blev rikare under industrialiseringen byggdes nya stora, fina byggnader. Man ville visa att Örebro var en framgångsrik och modern stad. Fabriker, bostadshus, vägar och parker byggdes, och många av de nya fabriksbyggnaderna byggdes i tegel. Stadens utseende förändrades från att ha liknat landsbygden, till att bli mer stadslik med höga hus och tydliga gator. Tidigare hade städerna varit ganska små och lantliga men nu började de bli större och se mer ut som städer gör idag.

Frågor:

- Vad visar bilderna om hur städer och landsbygd förändrades under 1800-talet?
- Vilka nya byggnader och material ser du, och vad säger dessa om samhällets utveckling?
- Hur kan dessa förändringar ha påverkat människors liv – till det bättre och till det sämre?
- På vilka sätt verkar den nya staden mer eller mindre hållbar än det gamla samhället?

Avslutande reflektion:

- Hur påverkade förändringarna i städerna och på landsbygden människors vardag och livsmiljöer?
- Tycker du att dessa förändringar gjorde livet bättre för människan – och i så fall för vem?

Så många saker, så lite tid!

Genom de prylar som fanns tillgängliga att köpa för allt fler i Örebro län berättas historierna om det tidiga 1800-talet, tiden innan industrialismen slår till med full kraft.

I början av 1800-talet började samhället förändras. Befolkningen växte, jordbruket blev mer effektivt och nya varor började produceras och spridas. Allt fler människor fick tillgång till mer än bara det allra nödvändigaste – som mat, ved och enkla kläder. Det blev vanligare att människor köpte saker för att det var fint, modernt eller spännande, inte bara för att de behövde det.

Många av de föremål som användes under den här tiden – som speglar, parfymflaskor, hårborstar och små accessoarer – säger något om människors livsstil. Genom vad man ägde kunde man visa vem man var, eller ville vara. Kläder och prylar blev ett sätt att skapa sin identitet, visa status och tillhöra en viss samhällsklass.

Många saker tillverkades fortfarande för hand, men nya maskiner och fabriker gjorde att vissa föremål kunde produceras i större mängd. Det innebar att även personer utanför överklassen kunde börja köpa lyxigare saker. Samtidigt växte skillnaderna i samhället – för att vissa skulle kunna konsumera mer, behövde andra arbeta mer, ofta till låg lön och under hårda villkor.

Föremålen från 1800-talet visar både längtan och möjligheter – men också orättvisor, slit och klasskillnader. Samhället blev mer modernt, men också mer uppdelat. Många av de ideal och vanor som skapades då – som att vilja ha det senaste, visa upp sig eller drömma om något mer – lever kvar än idag.

Under 1800-talet förändrades samhället snabbt, och det ledde till en konsumtionsrevolution – människor började köpa fler saker än tidigare. En viktig orsak var att jordbruket moderniserades. Nya redskap, bättre grödor och förändringar i hur marken delades gjorde att bönder kunde producera mer mat.

Samtidigt utvecklades andra delar av samhället. Nya banker och stabila pengar gjorde det lättare att spara och handla. Staten byggde upp viktiga funktioner som post, polis och domstolar, vilket skapade ordning och trygghet.

Industrin började ta fart. Gamla järnbruk moderniserades, och nya yrken som gjutare och mekaniker växte fram. Ett nytt sätt att producera varor var förlags-systemet – där familjer fick hem material, till t.ex. skor, utförde sitt moment i tillverkningen och skickade vidare de halvfärdiga skorna till nästa familj som gjorde sin del i tillverkningskedjan.

Transporterna förbättrades också. Ångbåtar kunde ta med både svenska varor ut i världen (exempelvis smör och ost) och utländska varor tillbaka, så som kolonialvaror (exempelvis kaffe och te) och varor producerade i utländska fabriker (exempelvis kläder). Den största förändringen kom dock med järnvägen. Sveriges första normalspåriga järnväg byggdes i Örebro län år 1856, mellan Pershyttan, Nora och Ervalla. Den gjorde det mycket enklare att resa och frakta varor.

Källa:

Örebro läns museum / DigitaltMuseum, Möjligheternas spegel, sinnenas begär, <https://digitaltmuseum.org/021189346878/mojligheternas-spegel-sinnenas-begar>.

Föremålsanalys

Titta på bilderna på nästa sida och diskutera följande frågor:

- Vad är det här för föremål, och vad användes det till?
- Vad säger föremålet om personens livsstil, status och vardag?
- Hur kan föremålet kopplas till industrialiseringen och samhällets förändring?
- Hur påverkar föremålet – då och nu – miljön, samhället och människorna?

Avslutande reflektioner:

- Vad visar föremålen om vad människor behövde, drömde om eller ville visa upp?

→ Gjorde dessa föremål människors liv bättre – eller skapade de nya problem och skillnader?

Ett borgarhem

Göthlinska gården i Nora är ett välbevarat borgarhem från slutet av 1800-talet. Familjen Göthlin bodde där från 1886 till 1961. Agathon Göthlin, som var bankdirektör, använde en del av huset som kontor. Huset har kvar sin ursprungliga inredning, vilket ger en tydlig bild av hur en välbärgad familj levde under den tiden.

Ingrid Göthlin, dotter i familjen, bodde kvar i huset hela sitt liv och såg till att inget förändrades. Hon testamenterade gården för att bevara den som den var. Trädgården, som sträcker sig ner till Norasjön, visar familjens intresse för både prydnadsväxter och nyttoväxter.

Gården ger en inblick i borgarklassens livsstil och konsumtionsvanor under industrialiseringen. Den speglar hur status och identitet kunde uttryckas genom hemmet och dess föremål.

Frågor:

Titta på bilderna från huset på nästa sida och diskutera följande frågor.

- Vad säger hemmet om hur familjen levde och vilken samhällsklass de tillhörde?
- Hur tror du att industrialiseringen påverkade möjligheten att leva på det här sättet?
- Vad berättar hemmet om vilka ideal, värderingar och normer som var viktiga på 1800-talet?
- Var detta ett hållbart sätt att leva – för familjen, samhället och miljön?

Avslutande reflektion:

- Vad berättar hemmet om vilka som kunde leva gott under industrialiseringen – och vilka som inte kunde det?

→ Hur tycker du detta påverkar svaret på om industrialiseringen var bra eller dålig för människan?

Källa:

Länsstyrelsen i Örebro län, Göthlinska gården, <https://www.lansstyrelsen.se/orebro/besoksmal/kulturmiljoer/gothlinska-garden.html> (hämtad 27 maj 2025).

